

Tar Sándor: *Tájékoztató*

Debrecen, Déri Múzeum, 2017, 263 l.

A debreceni Déri Múzeum gondozásában jelent meg 2017-ben Tar Sándor *Tájékoztató* című munkájának újrakiadása. A Tar-reneszánsz az utóbbi években nem látszott alább-hagyni, nemrégiben a Magvető Kiadó élesztette fel zsebkönyvtársorozatát, amelyben Ottlik *Iskola a határon* című műve mellett Tar *Mi utcánk* című kötete jelent meg. Ezeket a gesztusokat mindenképpen előrelépésként lehet értékelni, ahhoz a drasztikus kijelentéshez képest, amelyet Bán Zoltán András annak idején, 2011-ben tett, miszerint: Tar Sándor teljes egészében kizuhant a magyar irodalmi kánonból.¹ A debreceni múzeum által véghezvitt munka azonban már túl is mutatott a primer szövegek fellevenítésén és újranyomásán, a novellát – jobb híján most használjuk ezt a műfaji kategóriát – komoly forrásapparátussal egészítették ki, amelyek a Tar-hagyatékból kerültek elő. A források azt az időszakot elevenítik fel, amikor Tar az NDK-ban kolégiumi nevelőként dolgozott. Ebből a korszakból olvashatunk leveleket, fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyvét, munkaterveket és beszámolókat, illetve Tar 1976 és 1977 között vezetett naplóját. Továbbá három tanulmány olvasható Bartha Eszter, Deczki Sarolta és Kálai Sándor tollából.

A novella ismételt közreadását és a meglevő források publikálást az előszóban Lakner Lajos, a kötet szerkesztője a következő módon indokolta: „A *Tájékoztató* mostani újraközlése is egy újraolvasás kísérletének tekinthető” (12). Ennek a megállapításnak valamelyest ellentart a kötet, mivel a bemutatott források, illetve a tanulmányok is, mintha inkább a már meglevő szociográfiai nézőpontot erősítenék, a referencialitás és a történeti kontextusok összeolvasását segítenék a *Tájékoztató* szövegével.

Újraolvasási stratégiaként felmerült egy metaforikus önvallomásként történő megközelítés, ám ezt a párhuzamot a kötetben leginkább Kálai Sándor tanulmánya érzékelteti, írásában az életutat és a művekben megjelenő utazástapasztalatot olvassa össze. Az utazás mint fogalom meghatározó szerepet játszott Tar életében és műveiben egyaránt. Kálait főként az élettörténet fragmentumainak beépítése érdekelte, miként váltak a valóságselemek fikcióvá. Megállapítása szerint Tarnál az éntörténet metaforikus viszonyba került az utazástapasztalattal. Az utazásra mint megszuirt empirikus tapasztalatra maga Tar hívta fel a figyelmet különböző vele készített interjúkban. Ennek legadekvátabb példája, amelyet maga a tanulmány is idézett, a Petri Györggyel

¹ BÁN Zoltán András, RADNÓTI Sándor, *A magyar politikai költészetről (levélváltás)*, Élet és Irodalom LV(2011), 46. sz., 2011. november 18., <https://www.es.hu/cikk/2011-11-20/ban-zoltan-andras-radnoti-sandor/a-magyar-politikai-kolteszetrol.html> (utolsó meglekintés: 2018. május 15.).

folytatott 1994-es interjú, amelyben Tar a következő kijelentést tette: „végül is, mindenki, aki akárhová téved, ezt írja: saját utazását az életben” (257). Kálai implicit módon kereste az utazás tapasztalatának fikcióvá történő manifesztálását, kiemelve például a tenger szimbolikáját olyan szövegekben mint *A tenger* vagy a *A tengert látni*, vagy a *Tájékoztatónál* maradvá, képletesen szólva kitapogatta azokat a fogódzókat, ahol a szövegben tetten érhető az utazás, a távolban levés élménye. Tanulmányának záró fejezetében Bán Zoltán András *Keserű* című regényével foglalkozott, amely Tar élet-történetét és beszervezéseinek körülményeit jeleníti meg egy Sólyom Ferenc nevű karakteren keresztül. Kálai kiválóan vette észre Bán regényében, milyen fontos szervezőelvként jelenik meg a tér, és milyen kiemelt hangsúlyt kap az identitás és a tér folytonos reflexiója.

A kötet másik irodalmár szerzője, Deczki Sarolta, az otthontalanság fogalmán keresztül értelmezte a *Tájékoztató* szövegét, illetve mutatott rá más Tar művekre. Deczki kiváló teoretikus alapokkal indította az írását, különösen izgalmasnak hatott az életmű szempontjából a „mentális hajléktalanság” fogalma, amely sokszorosán és összetett módon olvasható rá az életútra, ideértve a vidékiség problémáját, a munkásléte vagy csak azt az abszurd helyzetet, amikor valakinek a tartótisztje ki- és bejárka a lakásába, mivel kulcsa van hozzá. Tar „mentális hajléktalanságát” jogosan lehetne párhuzamba állítani karaktereinek kiszolgáltatottságával. Deczki ellenben nem ezt a vonalat emelte ki, sokkal inkább a művek igazodását a referenciális elemekhez. Ennek tükrében Tart egyértelműen a szociográfus szerepében tartotta meg. Egy helyen Mátyus Alíz riportját idézte a korabeli leányszállók otthontalansága kapcsán. Ezt követően az alábbi módon állított párhuzamba a riportot és Tar szövegeit: „Ezt a diagnózist [értsd: az otthontalanság detektálása – G. Z.] Tar számos, munkásszállón játszódó novellája is megerősíti” (247). Ezekre példaként hozta fel a *Celofánvirágok* vagy a *Csóka* című novellát. Deczki ezen megállapítása, úgy vélem, jól vázolta a Tar-életmű problematikáját.

Minek a mentén próbáljuk visszaemlíteni Tar Sándort a kánonba, ahonnan egyébként nem a teljesítménye, sokkal inkább az ügynökmúltja miatt esett ki? Problémaérzékeny szociográfust látunk benne, ahogy ezt Deczki is láttatja, és ebben az esetben írásai minőségét a valóság interpretálásának a sikerességéhez mérjük, vagy olyan prózaíró képét keressük, akit a korszak esztétikai mércéje alapján vizsgálunk? A már említett előszóban Lakner nem véletlenül az olvasási stratégiák sokféleségének a lehetőségéről beszélt, hiszen ez lehet a záloga a Tar-életmű újra- és újraolvasásának. A probléma ezzel a módszerrel csak annyi, hogy az irodalmi intézményrendszerünk a képzeletbeli „hierarchiapolcán” alighanem nem ugyanoda helyezné el a Tar-életművet az egyik vagy a másik olvasat felől nézve. Ennek függvényében azt kell mondanunk, hogy a *Tájékoztató*, amely az irodalmi életbe történő belépést garantálta Tarnak, valamilyen stigmatizálta az életművet a szociográfia irányába. Ezt a jellegét maga a szerző sem kívánta tagadni, bár azt már ő sem tudta megfogalmazni, hogy a szociográfia micsoda. Ideköthető Bartha Eszter kiváló tanulmánya is, aki történészként az 1970-es

évek keletnémet mikrotörténetébe engedett számunkra bepillantást a munkásközegen keresztül. A *Tájékoztató* szövegéhez a tanulmány kiváló adalékként szolgált, a felvázolt olvasási stratégiák közül egyértelműen a szociográfiai megközelítést erősíti. Bartha alapos forráskutatást végzett, komparatív elemzésében a két korabeli mintavállalat – a Carl Zeiss Jéna és a győri Rába – után fennmaradt dokumentumanyagot vizsgálta át. Interjú- és levélrészleteket olvashatunk a korabeli munkások életéből, akik közül az NDK-ban élők, szociális jogaik tudatában, sok esetben mertek panaszt emelni a rendszerrel szemben. Kritikus hangjuk a rendszerváltást követően sem tűnik majd el, a kapitalizmus kritikájuknak a magját a kollektívák szétesése, a szolidaritás megszűnése adta. Bartha szövege Tarhoz leginkább a marginalizálódás fogalmán keresztül kapcsolható. A keletnémet munkásság a szociális helyzete miatt marginalizálódott, ám erre kevesebb esetben érkezett deviáns reakció, mivel ezt az ottani rendszer kevésbé volt hajlandó tolerálni. Ennek mentén érdemes olvasni azokat a magyar–német konfliktusokat, amelyekről Tar is beszámolt.

Végezetül a kötet kivitelezése, vizuális megjelenése mellett nem lehet szó nélkül elmenni. Vízvárdi András borítóterve és a kötetben végzett grafikai munkája a mű legnagyobb erősségei közé sorolandók. A színek és betűtípusok kiválasztása, a korabeli szövegek facsimile megjelenítése, a Tar-hagyatékából előkerült fotók kötetbe rendezése tökéletesen el lett találva. Összességében ez is hozzájárult ahhoz, hogy – a forrásokkal és a tanulmányokkal együtt – abból a szemszögből is tudjuk olvasni a *Tájékoztatót*, ahonnan anno Kenedi Jánosék is tették,² átfogóan ismerve a korabeli társadalmi és szociális viszonyokat. A kötet elején megfogalmazott célokból annak lehetősége mindenképpen megvalósult, hogy egy komplexebb olvasásra legyen lehetőségünk.

Garaczi Zoltán

² A *Tájékoztató* a Kenedi által szerkesztett *Profil* című szamizdat-kiadványban jelent meg először.